

Celospoločenský význam funkcií pôdy a potreba ich udržateľného využívania

Pôdu, podobne ako ostatné prírodné zdroje, má človek od nepamäti k dispozícii pre zabezpečenie kvalitného a harmonického života. Význam pôdy pre spoločnosť vyplýva z funkcií (ekologických a sociálno-ekonomických), ktoré zabezpečuje. Hoci doteraz bola pozornosť človeka bezprostredne zameraná na produkčnú funkciu využívajú v poľnohospodárstve a lesnom hospodárstve, v poslednom období sa odborný pohľad na pôdu značne rozšíril. Funkcie, ktoré pôda zabezpečuje, sa rozdeľujú do dvoch základných skupín a to ekologických a sociálno-ekonomických. K ekologickým funkciám pôdy, významným z hľadiska stabilizácie krajinného prostredia a životných podmienok a zdravia človeka sa zaraďuje:

Produkčná funkcia - uvedená funkcia predstavuje schopnosť pôdy zabezpečovať nároky rastlín na živiny, vodu, vzduch a rast koreňového systému, a tým vytvárať podmienky pre tvorbu úrod plodín, produkciu užitočnej fytohmoty (napr. drevo), fytohmoty rastlín a biomasy živočíchov, ktoré sú pre človeka zdanlivo nepotrebné (flóra, fauna), ako aj obnovu energie (pôdna organická hmota).

Filtračná funkcia - uvedená funkcia zahŕňa tak akumuláciu a transport vody, ako aj schopnosť pôdy zachytávať rôzne látky (často cudzorodé, prípadne toxické) vstupujúce do pôdy. Akumulácia vody v pôde ovplyvňuje tak reguláciu kolobehu vody v krajine, ako aj produkčnú schopnosť pôdy. Filtrácia, resp. imobilizácia látok v pôde zabraňuje nežiaducemu transportu znečisťujúcich látok do podzemných vôd, resp. do potravinového reťazca.

Transformačná funkcia - zahŕňa premenu látok fyzikálnymi, chemickými a biologickými procesmi v pôde.

Pufračná funkcia - spočíva v schopnosti pôdy tlmiť vplyv chemických látok na zmeny parametrov, prípadne vlastností pôdy. Okrem toho pôda, presnejšie pôdna voda a organická hmota, je schopná zmierňovať teplotné výkyvy pôdy, prípadne prízemnej vrstvy ovzdušia.

Rezervoár uhlika - uvedená funkcia má význam z hľadiska zmierňovania vývoja, resp. následkov klimatickej zmeny.

Rezervoár biodiverzity - uvedená funkcia vytvára životné prostredie pre živé organizmy, a tým aj génovú rezervu. Zhoršenie vlastností pôd vo všeobecnosti vedie k zníženiu biodiverzity. Biologická degradácia pôd je spravidla následkom fyzikálnej a chemickej degradácie. Z najvýznamnejších sociálno-ekonomických funkcií treba uviesť tieto: fyzické prostredie pre ľudí a ľudské aktivity (bytová výstavba, rozvoj priemyslu, budovanie skládok odpadu, športové a rekreačné aktivity), zdroj surovín, a uchovávanie geologického a archeologického dedičstva.

Trvalé zabezpečovanie ekologických funkcií pôdy je spravidla v konflikte so zabezpečovaním sociálno-ekonomických, pričom miera tohto konfliktu je na vidieku spravidla nižšia v porovnaní s urbánymi a priemyselnými oblasťami (tab. 1, pozri prílohu, s. 38).

Pôda, prostredníctvom svojich funkcií má určité ekologické, sociálne a ekonomické hodnoty vzhľadom k človeku. Typickým príkladom ekologických hodnôt pôdy sú ich ekologické funkcie, ekonomická kvantifikácia, ktoré sa

stále viac stávajú záujmom i potrebou spoločnosti. Nie je to len otázka regulácie kolobehu vody a látok, resp. ich transformácie, ale aj etické a estetické hodnoty vo vzťahu ku krajine a životným podmienkam človeka.

Sociálne hodnoty pôdy možno identifikovať tak v oblasti zdravia ľudí, ako aj zachovania alternatív ďalšieho jej využitia vo väzbe na formovanie životných podmienok človeka. Pôda a spôsob jej využívania, vrátane manažmentu vstupov, ovplyvňuje kvalitu potravín a vody – čo súvisí s ľudským zdravím. Zdravotný stav populácie môže byť ovplyvnený kvalitou pôdy v dôsledku dostatku a kvality potravín. V podmienkach Slovenska je dostatok potravín skôr ekonomickým problémom, než problémom produkčnej schopnosti poľnohospodárskej pôdy. Treba zdôrazniť, že o kvalite a štruktúre konzumovaných potravín často rozhoduje aj samotný konzument vo väzbe na dostupné informácie a jeho životnú úroveň (zvyčajne posudzovanú výškou príjmov). Súčasne, kvalitná pôda poskytuje hodnotu možnosti alternatív ako určitý podklad pre perspektívu bezpečnej budúcnosti vo vzťahu k životným podmienkam človeka.

Najčastejšie sa pôda dáva do súvisu s jej ekonomickými hodnotami a spravidla zahŕňa produkčnú funkciu prípadne sociálno-ekonomické funkcie pôdy (zdroj surovín, priestor pre hospodárske aktivity človeka a bytovú výstavbu), ktoré zároveň znižujú hodnotu možností a alternatív.

Aktivity v poľnohospodárskom sektore sú primárne založené na využívaní produkčnej funkcie poľnohospodárskej pôdy, ktorá (ako už bolo spomenuté) vo svojej podstate je ekologickej povahy. Závislosť finančných výnosov z pestovania plodín od produktivity pôdy (produkčnej funkcie) je všeobecne známa. Využívanie poľnohospodárskej pôdy (bez započítania potravinárskeho priemyslu) málo ovplyvňuje podiel tohto odvetvia na hrubom domácom produkte (4,7 % v roku 2004), ako aj zamestnanosť obyvateľstva (5,14 % v roku 2004), ktorá bude i v budúcnosti (bez ohľadu na vývoj kvality pôdy) postupne klesať. Naopak, sociálno-ekonomické funkcie pôdy, založené častokrát na trvalých záberoch poľnohospodárskej pôdy, vytvárajú podmienky pre tvorbu nových pracovných miest (čo ovplyvňuje zamestnanosť, prípadne migráciu obyvateľstva z vidieka do miest), ktoré sú taktiež súčasťou ekonomických hodnôt pôdy. V zmysle uvedeného migrácia obyvateľstva viac súvisí s trvalými zábermi poľnohospodárskej pôdy, než so samotnou kvalitou pôdy, pretože zo strany investorov nie je podstatná kvalita pôdy, ale skôr poloha voči infraštruktúre, s preferenciou čo najmenšej svahovitosti a vylúčením extrémnej zrnitosti pôdy, prípadne zamokrenia. V podmienkach Slovenska sa migrácia populácie spravidla sústreďuje do ekonomicky rozvinutých regiónov - Bratislavský kraj,

Mozaika rôznych druhov využitia pôdy v krajine (lokality Pezinok)

okres Galanta, Nitra, Zvolen, Žilina, Prešov a Košice. Využívanie pôdy vo vzťahu k rozvoju ľudskej spoločnosti a funkciám pôdy v zjednodušenej forme ilustruje tabuľka 2 (pozri prílohu, s. 38). V tomto systéme spravidla dominujú ekonomicky orientované spoločenské záujmy, a to napriek skutočnosti, že spoločnosť sa hlási k viacerým ekologickým a sociálnym hodnotám pôdy a krajiny. Dôsledky preferovania ekonomických záujmov, častokrát spojené s nechotou hľadať kompromisné riešenia vo vzťahu k ochrane zložiek prírodného prostredia, sa skôr či neskôr premietajú do degradácie pôdy a krajiny. Výber funkcií pôdy, ktoré človek hodlá využívať (ekologické, sociálno-ekonomické) a spôsob ich využívania (najmä pri produkčnej funkcii) sa v konečnom dôsledku prejavuje v rôznom stupni degradácii pôdy. Degradácia pôdy, podmienená spôsobom jej využívania znižuje schopnosť pôdy zabezpečovať ekologické funkcie pôdy (pozri tab. 3, príloha, s. 38)

Trvalo udržateľné využívanie a účinná ochrana prírodných zdrojov, vrátane pôdy, predpokladá tri základné faktory: dostatočné a dostupné informácie, motiváciu pre trvalo udržateľné využívanie pôdy a ostatných prírodných zdrojov, dostatočné kapacity pre prijatie potrebných opatrení v praktickom živote.

Kým tvorba poznatkov a informácií je v procese neustáleho vývoja, motivácia pre prijatie udržateľného využívania pôdy a ostatných zložiek prírodného prostredia je slabá. Spravidla nedostatočné kapacity sú častokrát neúčinne využívané, keď namiesto prierezových a komplexných riešení sú uprednostňované individuálne riešenia. V oblasti ochrany životného prostredia je ochrana pôdy často vnímaná ako „konkurenčná oblasť“ menšieho významu (napr. vo vzťahu k rozpočtovým kapitolám zainteresovaných ministerstiev).

Politické, právne a ekonomické regulačné opatrenia sú spravidla považované za hlavné nástroje pre riešenie súčasných environmentálnych problémov. Možnosti trhu vzhľadom k riešeniu týchto problémov prostredníctvom internalizácie externých nákladov sú však neadekvátne optimistické. Je nesporné, že degradácia pôdy, resp. krajiny úzko súvisí s aktivitami človeka.

Existujú viaceré spoločenské sily a fenomény, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú stav a vývoj životného

prostredia, čím sa stávajú politicky významnými. Popri ekonomických, politických, sociálnych a kultúrnych faktoroch, trhu, reklamy, demografických, resp. populačných faktoroch a technického rozvoja sa sem zaraďujú postoje, názory, presvedčenia, hodnotové hľadiská, správanie jednotlivca, domácnosti, komunít a celej ve-

rejnosti. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že spoločným menovateľom všetkých sociálno-ekonomických hybných síl je uspokojovanie rastúcich potrieb človeka.

Napriek celému radu informácií a odborných argumentov je stále dosť obtiažne presvedčiť širokú populáciu a zodpovedných o celospoločenskom význame pôdy a jej

degradácie a o potrebe nápravných opatrení. Je žiaduce si uvedomiť, že nie kvôli degradácii pôdy samotnej, resp. poškozovaniu životného prostredia by ľudia mali meniť spôsob života – ale kvôli kvalite života ľudí samých.

Ing. Radoslav Bujnovský, CSc.
VÚPOP Bratislava

Priority Portugalska predsedajúcej krajiny Rady EÚ

V zmysle rotačného princípu dňa 1. júla 2007 prebralo Portugalsko post predsedajúcej krajiny Rady EÚ na najbližších šesť mesiacov. Od svojho vstupu v roku 1986 Portugalsko stálo na čele EÚ už dvakrát - v roku 1992 a v roku 2000. Prvé predsedníctvo sa nieslo v znamení podpísania Maastrichtskej zmluvy, zatiaľ čo druhé predsedníctvo zostane zapísané v kronikách vďaka tzv. Lisabonskej agende, ktorej cieľom je urobiť z únie najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu ekonomiku sveta. V poradí druhé portugalské predsedníctvo sprevádzala tiež politická izolácia Rakúska vzhľadom na sankcie, ktoré zvyšných 14 krajín EÚ uvalilo na Viedeň po vstupe nacionalistickej Slobodnej strany Rakúska (FPÖ) do vlády. V Bruseli má Portugalsko silné zastúpenie; Európskej komisii predsedá bývalý portugalský premiér José Manuel Barroso, zasadnutia Rady EÚ povedú počas nadchádzajúceho polroka portugalskí ministri, vrátane šéfa diplomacie Luísa Amada, ministra financií Teixeira dos Santos či ministra spravodlivosti Alberta Costu.

Ako hlavnú prioritu predsedníctva si Portugalsko stanovilo vypracovanie novej zmluvy EÚ, ktorá nahradí odmietnutú euroústavu a bude podľa portugalských predstaviteľov pre Lisabon „prioritou priorít“. Pôjde o úlohu pre medzivládnu konferenciu (IGC), ktorá začala 23. – 24. júla 2007 a má sa ukončiť do októbrového samitu v Lisabone. Práve nová, reformná zmluva by mala uľahčiť záväzky, ktoré má EÚ v otázke ďalšieho rozširovania voči západnému Balkánu a Turecku. Portugalské predsedníctvo zdôrazňuje, že prijaté záväzky je potrebné dodržiavať. Lisabon medzi svoje priority začlenil aj úspešnú realizáciu rozšírenia schengenského priestoru. Kontroly na pozemných a riečnych hraniciach medzi terajšími členmi „Schengenu“ a deviatimi novými členskými krajinami EÚ, vrátane Slovenska, by sa mali odstrániť v posledný deň tohto roka, letiská

sa pripoja koncom marca 2008. Energetická bezpečnosť a boj proti klimatickým zmenám zostávajú aj v agende portugalského predsedníctva. Portugalské predsedníctvo chce ďalej pracovať na návrhoch na podporu legálnej migrácie a boji proti ilegálnym imigrantom, vrátane zlepšenia spolupráce s krajinami pôvodu. V oblasti hospodárstva má byť stredobodom pozornosti úplná liberalizácia poštových služieb, finančné služby, Lisabonská stratégia a inovácie. V oblasti zahraničnej politiky budú témami rozhovorov vzťahy s Ruskom, Ukrajinou, USA, Afrika a tradične aj Blízky východ, Irán, Irak a Afganistan.

V environmentálnej oblasti sa portugalské predsedníctvo prioritne zameralo na riešenie týchto priorít:

Nedostatok vody a sucho - hlavná téma neformálneho zasadnutia ministrov životného prostredia, ktoré sa uskutočnilo v dňoch od 31. 8. do 1. 9. v Lisabone. Portugalské predsedníctvo (ďalej PT PRES) obdržalo oznámenie Európskej komisie k tejto téme, ktoré bude vstupom do diskusie ministrov životného prostredia, výstupy budú zapracované do záverov Rady Európskej únie v októbri. Uvedená téma je relevantná aj v kontexte klimatických zmien, a preto by mala byť prioritou pre všetky členské štáty, snahou je vybudovať celo-európsku dimenziu riešenia tohto problému.

Zmena klímy - Rada Európskej únie bude v súvislosti s prípravou 13. konferencie strán rámcového dohovoru OSN o zmene klímy (Bali, 3. - 14. 12. 2007) a v kontexte problematiky nedostatku vody a sucha diskutovať o „Zelenej knihe o adaptácii na zmenu klímy“.

Podnikanie a biodiverzita (B&B – business & biodiversity) - snahou Portugalska je zapojenie podnikovej sféry do riešenia zachovania biodiverzity. V novembri sa uskutoční v Lisabone konferencia na túto tému pod záštitou PT PRES.

Portugalské predsedníctvo by chcelo dosiahnuť politickú dohodu k návrhu smernice o kvalite palív a návrhu smernice o ochrane pôdy. Portugalsko chce zintenzívniť rokovania k návrhu smernice o zahrnutí letectva do európskej schémy obchodovania s emisiami CO₂. V druhom čítaní budú prero-

Generálny riaditeľ DG Environment Európskej komisie Peter Mogens Carl (zľava) s portugalským ministrom životného prostredia, územného plánovania a regionálneho rozvoja Franciscom Nunesom Correiaom (Lisabon, september 2007)

kované dva návrhy - smernica o ochrane ovzdušia a smernica o morskej stratégii.

Okrem týchto prioritných tém je záujem venovať sa Stratégii udržateľného rozvoja EÚ a to v súvislosti so záväzkom EÚ vyhodnocovať plnenie stratégie v dvojiročných intervaloch.

Európska komisia by mala predložiť správu o pokroku založenú na národných správach v septembri 2007. Nakoľko ide o prierezovú tému, PT PRES plánuje vytvoriť pracovnú skupinu priateľov predsedníctva, ktorá bude preskúmať túto otázku.

V druhom polroku tohto roka sa uskutoční množstvo podujatí na rôznych úrovniach, ktoré sa portugalské predsedníctvo rozhodlo zorganizovať v Lisabone, Porte a ďalších portugalských mestách. Oficiálne zasadnutia Rady EÚ sa budú konať tradične v Bruseli, okrem októbra, kedy sa ministri stretávajú v Luxemburgu. Program podujatí odštartoval 2. júla v Porte stretnutím Európskej komisie s portugalskou vládou. Portugalské predsedníctvo vyvrcholí decembrovým samitom v Bruseli.

Logom portugalského predsedníctva sa stala modrá kvetina - kamélia, ktorá má podľa autorov stelesňovať symbol súčasného Portugalska, jeho modernosti, harmónie, morí, transparentnosti a otvorenosti. Jednotlivé lupene symbolizujú prínos jednotlivých členských krajín k budovaniu Európy. Schopnosť kvetiny meniť farbu podľa národných vlajok má symbolizovať otvorenosť portugalského predsedníctva spolupráci s každou členskou krajinou únie.

Mgr. Miroslav Beriac
MŽP SR

